

ADOLESCENCE

DOSPÍVÁNÍ DNES: CO JE TYPICKÉ, CO JE JINÉ NEŽ DŘÍV...

Vymezení dospívání

- ▶ puberta, pubescence, adolescence,
- ▶ dospívání a mládí
- ▶ děti, mládež, dorost, teenageři
- ▶ druhé desetiletí života (WHO: 10 – 19 let)
- ▶ časná adolescence (11 – 14)
- ▶ střední adolescence (14 – 17)
- ▶ pozdní adolescence (17 – 20?)
- ▶ Tranzice do dospělosti (18 – 30) – vynořující se dospělost?

historický pohled

- středověk neznal dospívání jako samostatnou periodu v životě člověka
- M. Montaigne nebo J. Locke viděli sice rozdíl mezi dětstvím a dospělostí, ale neuvědomovali si diskontinuitu přechodu
- J. J. Rouseeau upozornil ve své studii o Emilovi na význam dospívání v procesu sebeuvědomování a utváření vlastní identity, spíše než o vývojovém období však uvažoval o krátkém momentu krize, dospívání v podstatě ztotožnil s pubertou

historický pohled

- G.S. Hall – zakladatel psychologie adolescence
 - ovlivněn Ch. Darwinem a literárním romantismem 18. století
 - označil období dospívání za „nový život“
 - v adolescenci jakoby se člověk podruhé narodil a chce žít jinak
 - osciluje mezi protiklady (nadšení proti světobolu, citlivost proti cynismu, přátelství proti samotě atd.)
 - je plný emocí, ideálů a tužeb, uvědomuje si protikladné tendence ve svém nitru, nezodpovědné a impulsivní „divošské“ období bojuje s „civilizací“ – tedy se světem norem, stereotypů, zodpovědností a závazků
 - *konflikt* dřívějšího a nového byl podle autorova názoru přirozený, téměř nevyhnutelný a tedy z hlediska osobnostního vývoje správný.

ZMĚNY V POJETÍ DOSPÍVÁNÍ – HISTORICKÝ POHLED

- 1. Adolescence jako bouře a vzdor resp. jako generační konflikt**
(G.S. Hall, 1904, S. Freud, A. Freud, 1946)
hlavní témata: vzpoura, příprava na profesi, oidipovský komplex, obrany já
- 2. Adolescence jako určité období pro splnění vývojového úkolu**
(R. Havighurst, 1948; E. Erikson, 1968).
společenská očekávání, hledání vlastní identity, životní cesta, moratorium
- 3. Adolescence jako konceptualizace životního prostoru**
K. Lewin, 1939; U. Bronfenbrenner, 1979 osobní
význam a strukturace životního prostředí dospívajícího, kulturní vlivy, adolescentní kultura a subkultury
- 4. Adolescence jako utváření vlastního vývoje** (R.
Lerner, 1985, 2001; P. Baltes, 1997; Arnett, 2000)
dospívající jako aktivní subjekt vlastního vývoje, dospívající jako podnět pro ostatní, období adolescence jako hodnota sama o sobě, přesahy do dospělosti

ZMĚNY V POJETÍ DOSPÍVÁNÍ – HISTORICKÝ POHLED

Vzdor, vzpoura a příprava na dospělost
(negace identity dospělých)

Vývojový úkol a společenský tlak
(dosažení „společensky správné“ identity)

Prostor pro seberealizaci a životní styl
(hledání vlastní hodnoty, utváření „pravé adolescentní identity“)

Start do autorství vlastního života
(adolescentní reflexe vlastní přítomnosti a budoucnosti - důraz na vlastní seberozvoj)

POČÁTEK DOSPÍVÁNÍ (ČASNÁ ADOLESCENCE)

- ▶ Počátek dospívání byl a je tradičně determinován biologicky a psychologicky nově stále větší měrou i sociálně
- ▶ Dominují **pubertální změny**. Některé **psychické a sociální změny v rané adolescenci lze považovat za přímý důsledek pubertálních** změn. Typické je např. zvýšení zájmu o vrstevníky opačného pohlaví, jež je posilován právě projeveným pohlavním pudem a výskytem sekundárních pohlavních znaků.
- ▶ **Další změny** se objevují v té stejné době, ale **nejsou v přímém vztahu k pubertě**, např. kognitivní změny (formální operace, abstraktní myšlení atd..).
- ▶ **Některé změny** v tomto věku **jsou především determinovány společenskými podmínkami** a nejsou primárně vázány na biologické dozrávání a psychické změny
- ▶ Pojem **psychosociálního moratoria**

tělesné dospívání

- načasování hormonálních změn zakotveno v prenatálním vývoji
- hladina hormonů se začíná zvyšovat okolo osmi let
- sekundární pohlavní znaky se objevují okolo 12 až 13 let
- zejména u dívek je pro nástup puberty nutná i tzv. kritická tělesná hmotnost – tj. více než 20 % tělesného tuku
- časnější dospívání je výhodnější spíše pro chlapce než pro dívky

tělesné dospívání

- pubertal timing – načasování pubertálních změn – dáno i socioekonomickým statusem, výživou, zdravotní péčí
- pubertal status – interpretace a hodnocení těchto změn v kontextu celkových pocitů a prožitků dospívajících
- sekulární akcelerace
 - Načasování pubertálních změn je dáno takovými faktory jako socioekonomický status, výživa či systém zdravotní péče. Často zmiňovaný trend sekulární akcelerace je zřetelnější u dívek žijících v lepších podmínkách (vzhledem k výše uvedeným kritériím) než u dívek žijících v podmínkách horších

kognice v adolescenci

- myšlení:
- Inhelderová, Piaget:
 - časná adolescence – období utváření formálních operací
 - 11 – 15 let – základy abstraktního myšlení
- paměť:
 - vyšší míra sebereflexe vede k uplatňování většího osobního vlivu na zapamatované – revize a záměrná restrukturalizace uložených obsahů
 - zvyšuje se selektivita paměti – dle osobní relevance

kognice v adolescenci

- zvyšuje se schopnost uvažovat o aktuálních možnostech, variantách řešení jednotlivých problémů a vědomí kompetence a efektivnosti při řešení problémů
- střední a pozdní adolescence - myšlení méně absolutní a více relativní, vztahové a sebereflektující

emocionalita v adolescenci

- citové zážitky se diferencují
- přibývá vyšších citů
- zvyšuje se schopnost odpovídat selektivně na určité podněty a schopnost desenzibilizace na některé druhy podnětů, které adolescenta excitovaly v dětství

EMOCIONALITA

– ČASNÁ ADOLESCENCE

- zvýšená emoční labilita, posuny nálad k negativním rozladám, období krizí a pocitových zvrátů
- zvýšená míra sebereflexe a egocentričnosti
- kolísavé sebehodnocení
- zvýšená únavnost
- ochablost a apatičnost se střídá s krátkými fázemi vystupňované aktivity
- ne vždy však musí být toto období bouřlivé
- u chlapců větší emocionální labilitu vykazují zejména ti adolescenti, kteří vykazovali emoční labilitu už v dětství
- dívky častěji manifestují první psychické obtíže až v adolescenci v souvislosti s pubertálními změnami
- v moderních industriálních a demokratických společnostech je počet adolescentů, kteří procházejí celým obdobím adolescence bez větších emočních problémů a krizí výrazně vyšší než počet těch, kteří problémy zažívají

EMOCIONALITA

– STŘEDNÍ A POZDNÍ ADOLESCENCE

- odeznívání náladovosti a vysoké lability
- přibývání a diferenciací silných prožitků – proces jejich
- ▶ integrace do vyšších kvalit
- typické projevy střední a pozdní adolescence:
 - větší extravertovanost
 - menší impulzivnost
 - vyšší stálost
- zvláštní význam mají ve střední adolescenci emoce a city související s erotickou sférou života, estetické city a mravní cítění
- často i období „prvního vystřízlivění“ – konfrontace všedního
- ▶ dne s představami a ideály

imaginární publikum, osobní „bajka“

- Elkind (1967) – kognitivní egocentrismus (zhoršená schopnost odlišovat své vlastní pochybnosti od pochybností druhých)
 - imaginary audience: přesvědčení, že druzí lidé se zajímají, všímají si, hodnotí mé chování, vzhled, osobu...
 - personal fable: jedinečnost, nezranitelnost a omnipotence

vztah k sobě

- zvýšená sebereflexe – charakteristická pro celé období adolescence
 - nejprve především v podobě sebepercepce – uvědomění si sama sebe jako nositele nejrůznějších rolí a jako aktéra vlastního chování v nejrůznějších situacích, resp. zažívá zmatek nad vlastními pocity a prožitky
 - později i introspekce – reflexe vlastních motivů a prožitků spjatých s vědomím vlastního já
 - sebehodnocení

vztah k sobě

- **sebepojetí**
 - soubor znalostí a pocitů o vlastním já
 - vytváří se kontinuálně v průběhu celé ontogeneze
 - význam konzistentní a stabilního sebepojetí se v průběhu dospívání zvyšuje – zároveň se stále větší měrou zapojuje do procesu regulace vlastního chování a prožívání
- **mění se vztahový rámec uvažování o sobě**
 - k vlastnímu já jsou vztahovány:
 - názory a soudy subjektivně významných osob
 - vrstevnické standardy
 - společenské normy
 - prohlubuje se vědomí časové kontinuity vlastního já – spjata s přehodnocováním vlastní minulosti a se zvýšenou orientací na vlastní budoucnost

vztah k sobě

- možná já – představy a přání, která se týkají vlastní budoucnosti
- ideální já
 - důležité stabilně pro většinu dospívajících
 - nabývá v průběhu adolescence na stále větším významu
 - obsahuje:
 - chtěné já – jaký bych chtěl být
 - požadované já – jaký bych měl být podle druhých

vztah k sobě

- sebezpřijetí – tvořeno porovnáním ideálního já s reálným, aktuálním já (představou jaký jsem)
 - je motivující nebo je zdrojem nepříjemných pocitů?

vztah k sobě

- self-esteem – sebehodnocení se v průběhu adolescence stabilizuje
- od střední adolescence se sebehodnocení stále více opírá o komplexnější analýzu motivů a souvislostí – týká se hodnocení celé osobnosti
- základem pozitivního sebehodnocení je uznání vlastní hodnoty

vztahy k druhým

- rozvoj komunikačních dovedností = rozvoj vztahů
 - snižuje vnitřní napětí a agresivitu
 - větší sebejistota, emoční podpora, prestiž, pocit vlastní hodnoty

vztahy k rodičům

- zůstává důležitost rodičů pro sebehodnocení
- dominuje snaha o „zrovnoprávnění“
- Freud:
 - dospívání = zvýšené konfliktní období ve vztazích rodič-dítě
 - mezigenerační konflikt nezbytný pro překonání závislosti na rodičích a získání vlastní autonomie
- současný pohled:
 - průběh vztahů v dospívání nelze generalizovat
 - individuální, kulturní a historické rozdíly
 - vztah může zůstat trvale pozitivní a přitom se závislost snižovat
 - rodiče si mohou uvědomovat přirozenost „bouření“ adolescentů – a tím míru konfliktu snižovat

vztahy k rodičům

- vysoká míra konfliktů často spojená s rizikovým chováním
- mění se styl chování rodičů, styl komunikace v rodině
- důležitý je:
 - rodičovský zájem a zaangažovanost
 - emoční intenzita interakce
 - podstata rodičovského vedení
 - podstata rodičovské autority
- nerizikovost a nekonfliktnost vztahu rodič-dítě = neprojití si vlastní krizí = častější selhání adolescenta či mladého dospělého v „životních zkouškách“
- hodnotová orientace adolescentů je bližší hodnotové orientaci rodičů než vrstevníků – zejména u tzv. cílových hodnot souvisejících s osobní perspektivou

MÝTY, KTERÉ OVLIVŇUJÍ VZTAH S RODIČI

- ▶ Představa dospívajících, že dospělí jsou „svobodní“ a mohou si dělat, co chtějí (pít alkohol, řídit auto, volně cestovat atd.)
- ▶ Na druhé straně, mýtus dospělých o dospívání je, že jde o „nejkrásnější“ období v životě člověka, které není zatíženo žádnými skutečnými starostmi, je spojeno s objevováním, intenzivním prožíváním a zábavou.
- ▶ Není zcela řídkým jevem, že dospělí často „litují“, že se nemohou do období adolescence zpět vrátit a začít „znova a jinak“.

MÝTY, KTERÉ OVLIVŇUJÍ VZTAH S RODIČI

Výzkum (Meeus, 1994), ve kterém hodnotili dospívající i dospělí obě generace:

Ukázalo se zde, že celkově negativnější hodnocení všech prezentovali dospělí.

Jedná se pravděpodobně o obranný mechanismus – dospělí očekávají od adolescentů horší hodnocení a tak o nich smýšlejí a priori hůře.

Další možností je, že rodiče připisují u svých dětí větší váhu těm charakteristikám, na které jsou citliví i sami u sebe, které hodnotí jako nepříjemné a nežádoucí (Meeus, 1994;

MÝTY, KTERÉ OVLIVŇUJÍ VZTAH S RODIČI

- ▶ Odlišnost v sociální reprezentaci a v celkovém hodnocení období dospívání se promítá i do specifických měřítek při vzájemné percepci a hodnocení.
- ▶ Ukazuje se, že méně kategoričtí jsou ve svých soudech rodiče. Obvykle také používají pro hodnocení jiný vztahový rámec. Konflikty s dospívajícími dětmi je většinou potkávají v období krize středního věku, kdy se musí vyrovnávat s řadou dalších osobních témat a problémů (stereotyp v partnerském vztahu, bilance profesní kariéry, nastupující zdravotní problémy atd.)
- ▶ Na dospívání svých dětí nereagují vždy s patřičným nadhledem. Necítí jistotu ve vlastní roli a novost pohledu na vlastní dítě (např. v souvislosti s relativně rychlými tělesnými i psychickými změnami v pubertě) je zneklidňuje. Často vede k potřebě zvýšit – alespoň formálně – svoji kontrolu nad svým potomkem, což v náraze na egocentrismus dospívajících automaticky zvyšuje napětí a provokuje častější konflikty (Noack, 1992).

VZTAH K RODIČŮM JAKO PREDIKTOR ADOLESCENTNÍHO SEBEHODNOCENÍ

vztahy k vrstevníkům

- dominuje snaha o „zhodnocení“
- zvyšuje se význam vrstevnických vztahů
- umožňují sdílení názorů, pocitů, zkoušení rolí
- vrstevnické skupiny – prostředí a prostředek pro vývoj heterosexuálního sociálního chování
- P. Dunphy:
 - 1. stadium – časná adolescence – malé skupiny – party (cliques) – obvykle jednopohlavní
 - 2. stadium – střední adolescence – větší skupiny (crowds)
 - 3. stadium – první partnerské heterosexuální vztahy
 - 4. stadium – heterosexuální malé skupiny
 - 5. stadium – pozdní adolescence – velké skupiny se rozpadají, malé skupiny setrvávají na bázi hlubšího přátelství mezi páry

Vztah s vrstevníky

- doplňuje či nahrazuje rodičovskou podporu
- napomáhá pocitu získání pocitu vlastní autonomie
- dospívající v ní získává sociální status a pocit vlastní hodnoty
- stabilizuje a zakotvuje dospívajícího v procesu vlastních
- zdroj standardů chování
- nezařazení se do nějaké vrstevnické skupiny často pocíťováno jako stigma
- vrstevnická konformita je nejvyšší v časně a střední adolescenci

PARTNERSKÉ VZTAHY/SEXUALITA

- navazování a rozvoj partnerských vztahů jako projev psychosexuálního vývoje adolescentů
- časná adolescence – uvědomění si vlastní sexuality
- první schůzky v páru (časněji u dívek) – obvykle krátkodobé vztahy – velkou roli často hraje zvědavost a potřeba ujistit se o vlastní přitažlivosti
- větší identifikace s pohlavní rolí – větší intimita partnerských vztahů
- během adolescence se rovněž obvykle projevuje případná odlišná sexuální identita či odlišná sexuální orientace

W. Furman & E. A. Wehnerová

- představují vývoj romantického vztahu jako postupné vynořování a integraci čtyř behaviorálních systémů:
 - citová vazba (*attachment*)
 - afiliace
 - péče
 - sex/reprodukce.

W. Furman & E. A. Wehnerová 2

- V rané a střední adolescenci je přítomnost **citové vazby** málo pravděpodobná, neboť vztahy adolescentů jsou příležitostné a krátkodobé.
- **Afiliativní behaviorální systém** zatím převažuje, tzn. romantičtí partneři plní spíše roli blízkých přátel a společníků.
- Odlišnost od heterosexuálního přátelství je zajištěna současně se objevujícími projevy sexuálními touhy a vzájemnou fyzickou přitažlivostí.
- Vyhledávání partnera jako **opory a zdroje péče** v situaci stresu a prožívané zátěže se u většiny adolescentů objevuje spíše až v pozdní adolescenci.
- Na prahu rané dospělosti je pak tvořen romantický vztah **všemi čtyřmi behaviorálními systémy** a romantický partner se dostává na první příčku v hierarchii sociálních vztahů, kde nahrazuje rodiče a vrstevníky.

B. B. Brown (1999)

- akcentuje význam ***vrstevnického kontextu*** pro vývoj romantických vztahů v adolescenci
- popisuje ***čtyři fáze vývoje***, které jsou charakterizovány jak specifickou podobou vzájemného partnerského vztahu adolescentů, tak kontextem, ve kterém se tyto aktivity odehrávají.

Brown – fáze iniciace

- Věk cca 11 – 13 let představuje pomyslný bod zlomu v orientaci sociálních vrstevnických aktivit dospívajících.
- K naplnění potřeb blízkosti, porozumění se začínají dospívající obracet k příslušníkům druhého pohlaví.
- Základním cílem tohoto období je získat jistotu ve schopnost navázat vztah v romantickém (partnerském) smyslu, ujistit se o vlastní atraktivitě pro druhé pohlaví.
- Dá se říci, že se jedná o rozšiřování svého sebeobrazu o roli potenciálního partnera v romantickém vztahu.
- Tzv. „chození s někým“ se odehrává většinou v širším vrstevnickém kolektivu, za „podpory“ přátel stejného pohlaví.

Brown – fáze statusu

- 14 – 16 let: dospívající jsou vystaveni zvyšujícímu se tlaku ze strany vrstevníků – „mít přítele/přítelkyni“ je totiž známkou statusu a v očích vrstevníků tento fakt zvyšuje prestiž a hodnocení.
- naopak partner hodnocený vrstevnickou skupinou jako „nevhodný“ může status a prestiž dospívajícího snižovat.

Brown – fáze náklonnosti (*affectionate*)

- 17 – 20 let: dochází ke změně významu romantického vztahu.
- Vztah s partnerem je nyní důležitý sám o sobě oproti předchozím fázím, kdy byl podstatný spíše pro utváření vlastního sebeobrazu nebo statusu dospívajícího ve vrstevnické skupině.
- Partneři již prožívají pocity závazku, vykazují vyšší míru péče jeden o druhého, typický je nárůst sexuální aktivity.

Brown – fáze vazby (*bonding*)

- Poslední *fáze vazby* se objevuje na prahu rané dospělosti (orientačně kolem 21 let), která završuje vývoj v předchozích fázích.
- U partnerů vzniká perspektiva společné budoucnosti

rizikové chování

- delikventní chování, kriminalita
- konzumace alkoholu, drog
- rizikové sexuální chování
- poruchy příjmu potravy

RIZIKOVÉ CHOVÁNÍ V ADOLESCENCI

Risk behaviour („behaviour“ v britské či „behavior“ v americké angličtině); risk-taking

Rizikové chování - komplexní kategorie ustanovené v sociálních a medicínských vědních oborech ke klasifikaci takových aktivit, které přímo nebo nepřímo vyúsťují v psychosociální nebo zdravotní poškození aktéra, jiných osob, majetku nebo prostředí v širším smyslu; velmi blízkou kategorií je „*health behaviour*“.

Z definice je patrné, že se jedná o značně širokou, heterogenní kategorii jevů, v mnoha ohledech přesahující pole zájmu psychologických disciplín. Pragmatické pojetí rizikového chování adolescentů obvykle zahrnuje:

- Sexuální chování (např. předčasné zahájení sexuálního života, promiskuita),
- Zneužívání návykových látek včetně nikotinu, alkoholu a kofeinu (resp. jiných povzbuzujících substancí)
- Prepatologické hráčství
- Agresivní chování (verbální, fyzické, např. šikana, rasová nesnášenlivost)
- Delikventní chování ve vztahu hmotným majetkům
- Rizikové sportovní aktivity (např. extrémní podoby zimních sportů, bungee jumping)
- Rizikové zdravotní návyky (např. neadekvátní stravovací návyky, nedostatek či přemíra pohybové aktivity)
- Rizikové chování ve vztahu k institucím (např. problémové chování ve škole)

RIZIKOVÉ CHOVÁNÍ JAKO PORUŠOVÁNÍ NOREM

Toto chování je pak označováno jako *problémové* a je chápáno jako takové, které je vzhledem k normě hraniční, není ještě sociálně patologické, může však v rámci ontogeneze patologickému chování předcházet.

Z uvedeného je zřejmé, že se jedná o problematické vymezení závislé na konkrétních podmínkách (historických, kulturních, lokálních, ontogenetických aj.)

Srovnávací výzkum v této oblasti přináší spíše rozporné výsledky – na jedné straně klasik oboru R. Jessor konstatuje identifikovatelnost „*syndromu problémového chování*“ jak u adolescentů ze Spojených států amerických, tak i Čínské lidové republiky (Jessor&Jessor, 1997) současně je zřejmé, že normy určující „běžné“ a „problematické“ se liší nejen mezi světadíly, ale i mezi komunitami obývajícími tentýž prostor či rodinami.

Zejména v souvislosti s experimentováním s návykovými látkami, hráčstvím a sexuálním chováním je předmětem intenzivního výzkumu **snížená sebekontrola**.

V tomto kontextu se projevuje jako znevýhodňující vzorec rozhodování, volící aktuální libost a/nebo úlevu od nelibosti za cenu odložených, avšak závažnějších negativních důsledků (Stout & al., 2005).

I samotná **schopnost hodnocení rizika** je zřejmě u indikovaných skupin populace snížena. Z osobnostních charakteristik bývá zdůrazňována zejména role *impulsivity*, respektive nezdrženlivosti.

Z hlediska sociální psychologie je zdůrazňována role sociálního vlivu (social influence) a obecně interpersonálních vztahů současně pro rozvoj i prevenci rizikového chování. Platí přitom, že uspokojující sociální fungování je protektivním faktorem; současně však sociální vliv důležitých druhých je faktorem rizikovým, chovají-li se oni sami rizikově. Mezi další typické rizikové faktory patří nízký socioekonomický status a sociální exkluze resp. náležitost k sociálně vyloučené skupině.

Studie rodových rozdílů obvykle zjišťují vyšší náchylnost k rizikovému chování u mužů; v určitých oblastech však rozdíly nejsou vůbec zjištěny (kouření), nebo jsou moderovány věkem (návykové látky obecně, sexuální chování, řízení motorových vozidel a gambling) v tom smyslu, že u mladších žen a mužů nejsou rozdíly detekovatelné, a nebo jsou z hlediska velikost efektu zanedbatelné (sportovní aktivity). Tyto poznatky jsou platné v rámci euroamerického kulturního prostředí (Byrnes & al., 1999).

RIZIKOVÉ CHOVÁNÍ U DOSPÍVAJÍCÍCH A MLADÝCH DOSPĚLÝCH

Vlivným teoretickým rámcem vysvětlujícím etiologii rizikového chování v adolescenci a mladší dospělosti je *Teorie problémového chování* (Problem behavior theory, Jessor & al., 1991), která člení psychosociální faktory ovlivňující genezi rizikového chování do tří systémů:

- subjektivní percepce a hodnocení sociálního prostředí, zejména vnímání a hodnocení vztahů s druhými lidmi, modely chování u blízkých osob, vnímaná kontrola ze strany rodičů a přátel;
- osobnostní charakteristiky jako je sebepojetí, hodnotová orientace a osobnostní rysy;
- chování, které představuje přímé antecedenty vlastního problémového chování (např. nedostatky ve školní práci), nebo aktivity s rizikovým chováním neslučitelné (např. zapojení do prosociálních aktivit v komunitě).

Dispozici k rizikovému chování lze predikovat na základě znalosti působení rizikových a protektivních faktorů v rámci výše uvedených systémů. V Jessorově pojetí tyto faktory nemají dimenzionální strukturu, ale jsou vymezeny jako vzájemně nezávislé proměnné. Protektivní faktory v tomto modelu moderují (zmírňují) působení faktorů rizikových na chování.

přechodové rituály

- v dnešní době a naší kultuře spíše tranzitní body, milníky
- 15 let – konec povinné školní docházky, občanský průkaz
- 18 let – právní zletilost
- maturita – tzv. zkouška dospělosti
- ukončení VŠ studia – definitivní ukončení adolescentního moratoria
- nechybí nám přechodové rituály?

IDENTITA

- osobní (kdo jsem) a sociální (kam patřím) aspekt identity
- R. Josselsonová – proces individuace:
 - časná adolescence – psychologická diferenciacce
 - 14 -15 let – fáze zkoušení, experimentování
 - 16 – 17 let – období navazování přátelství
 - pozdní adolescence – období konsolidace vztahu k sobě
- Erikson
 - identita versus zmatení rolí
- Marcia
 - aktivní hledání
 - předčasně uzavřená identita
 - difúzní, rozptýlená identita
 - nezávazná identita – moratorium
 - status získání, dosažení identity

- ▶ E. Erikson – Dosažená Identita jako vývojový úkol pro období adolescence.
- ▶ Vodorovná linka ukazuje, jak se do naplnění aktuálního vývojového úkolu promítají předchozí vývojové úkoly a očekávané vývojové úkoly

Stadium vývoje								
8. Zralý věk - stáří								integrita vers. nevyrovnost
7. Dospělost							produktivnost vers. Stagnace	
6. Raná dospělost						intimita vers. izolace		
5. Adolescence	perspektiva vers. zmatek	sebejistota vers. vys.sebeuvěd.	experimentování vers. fixace	učení se vers. neschopnost	identita vers. zmatek	sex.polarizace vers. bisexualita	vedení a řízení vers. zmatek	ideol. závazek vers. zmatek
4. Školní věk				kvalita vers. podřadnost				
3. Předškolní věk			iniciativa vers. vina					
2. Rané dětství		autonomie vers. nejistota						
1. Útlé dětství	důvěra vers. nedůvěra							

IDENTITA

- ▶ Společenské moratorium
- ▶ Běžně se rozlišuje **osobní a sociální aspekt identity**.
- ▶ Osobní identita: Podstatné je vědomí vlastní jedinečnosti, neopakovatelnosti a ohraničenosti vůči druhým. Spojuje se zážitkem „já jsem já“ a odpovídá na otázku „kdo jsem“.
- ▶ Sociální aspekt identity je pocit začlenění, spolupatříčnosti a kontinuity ve vztazích i čase. Odpovídá na otázky typu „kam patřím“, „čeho jsem součástí“, „odkud pocházím“ a „kam směřuji“. V tomto smyslu přerůstá často hranice existenciálního zážitku vlastního já.

IDENTITA

- ▶ Společenské moratorium
- ▶ Běžně se rozlišuje **osobní a sociální aspekt identity**.
- ▶ Osobní identita: Podstatné je vědomí vlastní jedinečnosti, neopakovatelnosti a ohraničenosti vůči druhým. Spojuje se zážitkem „já jsem já“ a odpovídá na otázku „kdo jsem“.
- ▶ Sociální aspekt identity je pocit začlenění, spolupatříčnosti a kontinuity ve vztazích i čase. Odpovídá na otázky typu „kam patřím“, „čeho jsem součástí“, „odkud pocházím“ a „kam směřuji“. V tomto smyslu přerůstá často hranice existenciálního zážitku vlastního já.
- ▶ Identita jako integrita osobnosti dospívajícího

	Statusy identity podle J. Marcii (1968, 1975)			
Aktuální pozice (přesvědčení, ideologie, zaměstnání)	Aktivní hledání (identity achievement)	Náhradní, uzavřená identita (foreclosure)	Difúzní, rozptýlená identita (identity diffusion)	Nezávazná identita (moratorium)
Krize	Přítomná	Chybí	může či nemusí být přítomná	v krizi
Závazek	Přítomný	Přítomný	chybí	chybí nebo je vágní

- ▶ **Difúzní (rozptýlená) identita** je stav, kdy člověk neprožívá krizi ani závazek. Nemá aktivní potřebu sebedefinování. Je snadno ovlivnitelný vrstevníky, mění často svoje názory a přesvědčení a mění i svoje chování, aby bylo v souladu s normami a očekáváním skupiny, které je právě členem. Proto je jeho sebehodnocení značně kolísavé, závisí na tom, jak na něj druzí reagují.
- ▶ **Status náhradní identity** či předčasného uzavření (foreclosure) charakterizují závazky a konzistentní obraz světa a sebe. Děje se tak bez toho, že by člověk zažíval krizi identity. Postoje, normy a přesvědčení, resp. budoucí cíle přebírá nekriticky od autorit (zejména rodičů, učitelů, ale i důležitých přátel), bez potřeby ověřovat si je vlastní zkušeností.
- ▶ **Status moratoria** je charakteristický tím, že člověk zažívá krizi identity spojenou se stavem úzkosti a s pochybnostmi, aniž by však na sebe bral skutečné závazky. Pouze v této oblasti experimentuje, zkouší si určité role, objevuje hodnoty a rozvíjí různé zájmy.
- ▶ **Status získání či dosažení identity** (identity achievement) provází zážitek krize hledání a pochybností jedince při současné snaze řešit otázku svých závazků. Spojuje tak svoji minulost, přítomnost a budoucnost ve smysluplný celek, zažívá kontinuitu a sebeakceptaci, posiluje svoje já a v konečné fázi je schopen sexuální intimity.

- ▶ Empirické výsledky, které by potvrzovaly předpoklad, že o těchto čtyřech variantách identity lze současně uvažovat jako o vývojových fázích identity jsou nejednoznačné. J. Krogerová (2000) se domnívá, že přechod z dospívání do dospělosti probíhá v pořadí: rozptýlená identita – předčasné uzavření - moratorium – dosažení identity.
- ▶ Ve vztahu k období střední adolescence bychom však mohli uvažovat i tak, že na počátku je fáze předčasného uzavření (jako vliv převzatých avšak osobně neprožitých norem a hodnot autorit, především rodičů) a reakcí na překonání tohoto implantovaného pohledu na svět je období difúzní, rozptýlené identity.
- ▶ Podle J. Marcii je pouze nezbytné, aby status moratoria předcházel statusu dosažení identity. Difúzní stadium, předčasné uzavření (náhradní identita) a moratorium jsou normální fáze adolescence a je také běžné, že se adolescent v jednotlivých oblastech života nachází ve stejnou dobu v různých stavech (např. v profesní orientaci je ve stádiu moratoria, v erotických vztazích zatím v difúzním stádiu). Problematické však je, není-li tento proces završen stavem dosažení identity a když zbývající statusy přesahují až do dospělého věku (Marcia, 1980).

AKTUÁLNÍ ZMĚNY V POJETÍ DOSPÍVÁNÍ: V ČEM SE LIŠÍ SOUČASNÁ GENERACE OD GENERACÍ PŘEDCHOZÍCH

- ▶ **snížil se význam genderových stereotypů a norem**, např. v oblasti sebehodnocení dívky „dohánějí“ chlapce
- ▶ **zvýšila se hodnota zábavy**, volného času
- ▶ **„správné“ a „dobré“ je významově stále blíž tomu, co je „silné“**
- ▶ v pozdní adolescenci „odklad závažných rozhodnutí“
- ▶ zvýšila se hodnota **osobního rozhodnutí**, svobody a **„kontroly“ nad sebou samým**
- ▶ velký tlak na to „mít hodnotu“ být „uznávaný“
- ▶ **problém identity a hodnotového zakotvení**